

РАДОВАН БАКИЋ

ПРОСТОРНО-ПЛАНСКИ АСПЕКТИ ТРЕТИРАЊА СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА И ЊЕГОВЕ ОКОЛИНЕ

УВОД

У условима када размишљања око најрационалнијег искоришћавања сваке просторне јединице оваплоћујемо у просторно-планска рјешења са релативно чврстим оријентацијама за временске дистанце које нам се, са садашњег степена стручних и научних сазнања, чине сагледивим, скадарски басен заслужује посебну пажњу. У њему се налази по величини наше највеће језеро, чије просторне димензије варирају по обухвату и дубини, у коме су релативно развијене агломерације са тенденцијом интензивног успона, у чијој се близини налази афирмисана туристичко-приморска потрошачка зона, који је значајан произвођач раног воћа и поврћа, басен који чини спону обалске и континенталне зоне, спој и границу двеју сусједних земаља и који је једна од најпитомијих области, не само наше земље већ и Балкана. Али, у њему се истовремено већ дуже времена поигравају силе природе, трансформишући у извјесним периодима, његове благе и питоме пејсаже у релативно сурову и за човјека непогодну средину. Његови житељи су се увијек, са мање или више успјеха, борили да негативних посљедица дејства стихије буде мање, али њено дјеловање никада нијесу успјели озбиљније да зауставе. Отуда се може рећи да је код нас тешко наћи примјер просторне јединице сличне величине којој је, нарочито у периоду дужем од једног вијека, било посвећено толико политичких и стручних размишљања, предузимано активности, за коју је понуђено више просторно-планских рјешења, а да је од свега тога ипак тако мало реализовано, као што је случај са Скадарским језером и његовом најближом околином. Тај контраст настојања и подухвата, на једној, и немоћи, на другој страни, остао је и даље присутан.

ЗНАЧАЈ РАЦИОНАЛНИХ ПРОСТОРНИХ РЈЕШЕЊА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Никада до сада међузависност просторних јединица није била до тог степена изражена, као што је то у савременим условима. Изолованих просторних јединица је све мање. Границе између територијалних јединица, па макар оне биле и природне (физичке) врсте, све су мање наглашеног значаја и поступно се трансформишу у прелазне зоне. Потреба за међусобним допуњавањем стално расте.

Модерне комуникације и средства којима се оне обављају убрзавају процесе прожимања и допуњавања и протежу се и до врло удаљених простора. Те тенденције прерастају у законите појаве и у њима треба видјети могућност за међусобно подстицање бржих друштвено-економских и просторно-урбаних трансформација. Реална могућност да се чак и лако кварљиви производи ефикасно и сигурно транспортују и до веома удаљених потрошачких центара у произвођачким зонама подстиче увећавање обима и квалитета производње, на једној, и размјену различитих роба, на другој страни.

Сазнања о расположивим природним ресурсима и њиховом економски оправданом искоришћавању у сталном су успону. Модернији технолошки процеси омогућавају да се економски оправдано користе разноврсне сировине, па одговарајућа функционална намјена просторних јединица постаје сложенија. Све су чешћи примјери да на исти простор претендује да се развија више привредних активности, па су, најчешће из тих разлога, а и због неспособности да се знају планска рјешења и истраје на њиховој реализацији, све чешћи примјери простора и центара развоја са конфликтним ситуацијама. Изнаћи најадекватнију функционалну намјену, поготову за изузетно атрактивне зоне, није једноставно. Али, оптимална рјешења морају се тражити. Метод поентирања вриједности у таквим приликама свакако је најприхватљивији.

У избору функционалне намјене просторних јединица и локалитета, ако се жели рационалност, а она је све више потребна у свим областима дјеловања, треба полазити од геопрометног положаја, физичких својстава простора, створених ресурса, овладане технологије и расположивих оруђа за рад. Свако трошење снага око доказивања који је од ових фактора важнији, и да ли су то само они, је ирелевантно. Без обзира на остварени прогрес и на то што ће он бити све већи, познавање физичких својстава природе остаје елементарно. „Људске заједнице су у свим минулим епохама, са мање или више успјеха, изналазиле одговарајућа рјешења за конкретне просторе, с тим што је та веза са физичким условима природе била већа и тјешња што се иде даље у прошлост. Но, без обзира на степен људских сазнања, познавање физичких услова природе остаје трајан задатак без

кога се не може извршити адекватна, а то значи и квалитетна, намјена просторних јединица“.¹

Геопрометни положај је изузетно значајан развојни фактор. Он може бити кочница или агенс развоја. Изградњом комуникација људи поправљају положај својих локалитета и просторних јединица и излазе из изолације. Тако су савладане бројне природне препреке, које су дуго условљавале аутархичност у привређивању и културни изолационизам. Но, најчешћи су примјери да су дуж тих природних препрека, и то на најнеприступачнијим теренима, успостављане границе између народа и држава. У периодима недовољног међусобног разумијевања, а поготову ако су присутни антагонизми, па и непријатељства, што је у прошлости био чест случај, те природне и антропогене творевине постају прави изолатори међусобних утицаја и озбиљна сметња развоја контактних простора. Насупрот томе, међусобно разумијевање и уважавање интереса тих појасева и њихових непосредних залеђа, увијек је доприносило бржем обостраном развоју. Дужност је науке да указује на негативне и позитивне тенденције, а политике да позитивне тенденције усмјерава, даље развија и подиже на већи степен међусобног повјерења и зближавања. Скадарским језером повучена је граница између Југославије и Албаније, па је развој његовог ободног појаса зависио како од интензитета дејства природне стихије, тако и од међудржавних односа двају сусједа. Према томе, непосредна околина Језера у свом развоју дијелила је судбину тих односа и било би више него пожељно да се њихове природне и антропогене вриједности „на најадекватнији начин валоризују на добробит становника приобалних насеља, наше заједнице уопште“,² као и Народне Републике Албаније.

БИТНИ ПРОСТОРНО-ПЛАНСКИ АСПЕКТИ СКАДАРСКОГ ЈЕЗЕРА И ЊЕГОВЕ БЛИЖЕ ОКОЛИНЕ

Скадарско језеро је од велике животне важности за становништво, не само његовог ободног појаса, већ и знатно шире гравитационе сфере. Срећна је околност што су садашње развојне могућности Језера и његовог ободног појаса вишеструке, што нам планска настојања нијесу мотивисана спасавањем становништва од глади, као што је то био случај у првој фази политичко-планских размишљања, што су она усмјерена на то како да се на најбољи могући начин искористе његова природна

¹ Др Радован Бакић, „Потреба израде дугорочних модела територијалне организације становништва“, Гласник Српског географског друштва бр. 2/1978, Београд, 1978, стр. 56.

² Др Стеван Станковић, Језера Југославије, Мала библиотека Српског географског друштва, свеска 10, Београд, 1977, стр. 66.

и антропогена блага за виши стандард становника који живе на његовим обалама или су на њих индиректно упућени, и што су наша размишљања усмјерена како да се сачувају његове амбијенталне вриједности од потенцијалне девастације која се озбиљно назире.

Са просторно-планског аспекта, неколико елемената заслужују посебну пажњу:

а) захвати који би увећали општедруштвено економско значење Језера и његовог ободног појаса,

б) адекватна функционална намјена свих просторних јединица у његовом басену,

в) како, захваљујући геопрометном положају и благом медитеранском поднебљу, искористити расположиви природни и антропогени потенцијал за развој привредних активности, посебно туризма,

г) очување еколошке равнотеже и његове разноврсне флоре и фауне,

д) шта предузети да се Језеро заштити од фекалних вода, како учинити његову околину здравом и угодном радном и животном средином, и др.

Избор рјешења за све ове и друге просторно-планске аспекте није једноставан. За њихово изналагање потребно је располагати са доста уско професионалног знања, способности интердисциплинарног синтезног уклапања и обликовања тих сазнања и, надам се, међудржавног ангажовања.

Производна оријентација Језера и његове уже околине природно је предиспонирана водним басеном, морфолошким облицима, благим медитеранским поднебљем и већ створеним ресурсима. Њихове могућности у квантитативном и квалитативном смислу подстичу:

а) близина градских агломерација, посебно Титограда и Скадра, као релативно снажних потрошачких центара,

б) близина потрошачке приморско-туристичке зоне, и

в) могућност да се ефикасно и сигурно транспортују њихови производи до највећих потрошачких центара унутар континенталног појаса.

За избор привредних дјелатности, поред риболова и повртарско-воћарске производње и развоја прерађивачких капацитета на бази ових производа, присутне су и друге могућности. Ту се намеће, прије свега, туристичка привреда, јер су мотиви за њен развој, како они физичке, тако и они антропогене природе, веома разноврсни и изузетно атрактивни. Кроз изразу регионалног просторног плана „Јужни Јадран“ нотирани су бројни потенцијали: плажа у Мурићима, остале мање плаже, Ободска пећина, затим пећине Грбочица, Бабатуша и Спила, фјорд Ска-

дарског језера, шуме ловора на острву Мала Горица, аутохтоне кестенове шумице у Мурићима, група стабала питомог кестена у Бољевићима, аутохтона шума питомог кестена у Лимљанима, аутохтона састојина цера и храста сладуна у Црмничком пољу, специјални орнитолошки резервати, бројни видиковци, разне биљне и животињске врсте, споменици културе и насеља са интересантним објектима амбијенталног значаја.³

Једна од примарних преокупација просторно-планског карактера била је и остала — како умањити дејство природних стихија и овај басен учинити једним од најпознатијих произвођача раног поврћа, медитеранског воћа, дувана и надалеко чувених врста грожђа, вина и лозове ракије. Захвати који су до сада урађени (или су у току) у непосредној близини Језера и резултати до којих се дошло, само потврђују од коликог су значаја физички услови природе овог басена, посебно када су комбиновани са људским знањем и човјековим планским активностима, као и колике су његове потенцијалне могућности.

Водна стихија била је и остала главни узрок многим недаћама које Језеро изазива становништву непосредне околине. *Смањење њеног утицаја, па и потпуног заустављања, остаје трајни просторно-плански задатак свих који су упућени на његове обале.* Становништво овог басена, па и шире, с правом тежи интензивнијем искоришћавању расположивих ресурса и бољем личном и друштвеном стандарду, а те тежње су реалне и оправдане јер се заснивају на објективним могућностима Језера и његовог ободног појаса.

Индустријализација и урбанизација, те основне карактеристике модерног развоја, нијесу мимоишле ни овај басен, те се у њему одвијају сви позитивни процеси које оне уносе и јављају негативне посљедице до којих њиховим развојем законито долази, поготову у њиховој првој фази развоја. За благовремено предузимање потребних мјера да негативних посљедица буде што мање, у садашњим условима, располажемо са доста наших и туђих искустава, имамо и стручних и научних знања, материјалних услова и легалне подршке субјеката одлучивања, па би наша одговорност, у случају да дође до њиховог ширења, била утолико већа. Ово и с тога што смо основне норме понашања у овој области подигли на степен законских прописа и строге друштвене и моралне одговорности.

Послије катастрофалног земљотреса 15. априла 1979. године и серије земљотреса који су иза њега услједили, Скупштина СР Црне Горе је 25. јуна 1979. године донијела Одлуку да се изврши ревизија регионалних просторних планова „Јужни Јадран“, у чијем је саставу третиран и басен Скадарског језера, и сјеверна Црна Гора, с тим што ће нови план захватити укупну

³ Регионални просторни план „Јужни Јадран“, Основна студија — Просторни план, књига 16, Дубровник, септембар 1968. године.

територију Републике, и то под називом Просторни план Републике. У другој половини 1979. године и првој половини 1980, обављене су припремне активности за почетак ревизије Плана, и његова реализација је у току. У међувремену, и Скупштина општине Титоград донијела је Одлуку да уради просторни план Општине и изврши ревизију генералног урбанистичког плана Титограда.

Кроз ревизију Просторног плана Републике и израду просторног плана општине Титоград, као и израду других планова развоја, нарочито оних посебне намјене, биће третирана сва релевантна питања од просторно-планског значаја. Аналитички ће се сагледати укупни природни и створени потенцијали сваке просторне јединице у басену, преиспитати ранија просторна рјешења, посебно она која су утврђена регионалним просторним планом „Јужни Јадран“, задржати намјене за које се покаже да су квалитетне, и дати нове тамо гдје се докаже да је то оправдано учинити. Комплексно сагледавање на макро, мезо и микро плану елементарна су обавеза и опробан пут за изналажење рационалних планских рјешења.

Скадарски басен, као комплементарна и контактна зона, специфична са разних аспеката, заслужује да му се у будућим просторно-планским оријентацијама посвети већа пажња. Можда је са аспекта важности басена, његовог положаја, просторног обухвата, специфичности његових ресурса, присутних проблема и проблема који се назиру, то и сада наглашена потреба коју не можемо дуго заобилазити.

ЗАКЉУЧАК

Ограничавање дејства стихија природе на подручју Језера и његове околине и стварање услова за увећане производне могућности битни су просторно-плански задаци. Досадашња искуства у њиховом разрјешавању показују сву сложеност ових проблема, па није реално очекивати да они буду лако превазиђени.

Све гушћа насељеност у басену, интензивнији популациони раст његових урбаних и семи урбаних насеља, развој индустрије, неријешени или недовољно ријешени проблеми отпадних вода и чврстих отпадака — указују на то да може доћи и до угрожавања и девастације природне средине и човјекове околине. Отуда се и за овај хумано-еколошки проблем морају благовремено тражити одговарајућа просторно-планска рјешења.

Просторни обухват, геопрометни положај, морфолошки услови, благи медитерански климат, повољни хидролошки услови, створени услови и разне специфичности Језера и његове околине чине овај басен једним од најпитомијих предјела наше земље и Балкана, те код просторно-функционалне намјене и производне оријентације о овоме ваља посебно водити рачуна.

Као контактна и комплементарна област између двије сусједне земље, овај басен има посебну улогу и значење, те би га, са просторно-планског аспекта, ваљало комплексно сагледавати, у свој његовој сложености и изнаћи рјешења која би на најрационалнији начин задовољила интересе свих његових корисника. Полазећи од свега тога, могуће је да су за овај басен, посебно на нашој страни, сазрели услови да се уради посебан просторни план његовог развоја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стеван М. Станковић, Језера Југославије, Мала библиотека Српског географског друштва, свеска 10, Београд, 1977.
2. Радован Бакић, Потреба израде дугорочних модела територијалне организације становништва, Гласник Српског географског друштва, бр. 2/1978, Београд.
3. Регионални просторни план Јужног Јадрана, Основна студија — Просторни план, књига 16, Дубровник, септембар 1968.
4. Регионални просторни план Јужни Јадран, Заштита природе, Дубровник, 1968.
5. Радован Бакић, Базни елементи територијалне организације становништва, Зборник радова ПМФ бр. 2/1974, Приштина, 1974.
6. Павле С. Радусиновић, Скадарско језеро и његов ободни појас, Графички завод, Титоград, 1964.
7. Павле С. Радусиновић, Зетска котлина, Графички завод, Титоград, 1962.
8. Д. Френетовић, Историјски осврт на поплаве и уређење вода у Скадарској области, Историјски записи, свеска 3, Титоград, 1960.
9. Јован Вукмановић, Скадарско језеро и његов привредни значај, Зборник радова V конгреса географа Југославије, Цетиње, 1952.

Radovan BAKIĆ

ASPECTS OF PHYSICAL DEVELOPMENT PLANNING RELATED OF THE LAKE SKADAR AND ITS SURROUNDINGS

Summary

It is difficult to tell a space unit of the similar size which, in the period longer than a century, has been subject to so many political and professional discussions and activities, for which have been offered more physical development solutions, but that so little has been realized out of them all, as it is the case with the Skadar Lake and its closest surroundings. The contrast of desires and inability still exists.

The basic motive for this interest in the Lake is its great importance for the inhabitants of not only the close surroundings, but a much larger gravitation sphere. Fortunately, the present solving of physical development problems of the Lake of Skadar and its surroundings is not aimed to save the inhabitants from starving, as it was case in the preceding phase, but to utilize in the best way possible its natural and anthropogeny resources in the view of improving standard of living of the inhabitants who live on its banks or those who, in some indirect way, depend on it, as well as to protect its environment from possible devastation.

From the aspect of physical development planning, a few points deserve a special attention, such as: a) actions that would enable getting more fertile land; b) in what way, owing to its geographical position and communications, all natural and anthropogeny potential available could be used for development of tourist industry and other economic activities; c) what measures should be undertaken in order to protect the Lake from fecal waters; d) in what way one can preserve ecology balance and protect various and rich natural potential in its basin, etc.

A solution for these and other problems should be sought in a common and directed engagement of all subjects interested, first of all, at the international level.